

УДК 343.3/7

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-234-238><https://orcid.org/0000-0002-8180-0960>**Киренко Сергій Георгійович,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного та кримінального права

юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій

м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Анотація. У статті розглядаються питання кримінально-правової боротьби з проявами корупційної діяльності. Автор звертає увагу на проблеми законодавчого та правозастосовного характеру, які існують у цій сфері, та пропонує можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, диспозиція, кримінальна відповідальність, кваліфікація.

Annotation. The article examines the issues of criminal law in combating manifestations of corruption. The author draws attention to the problems of legislative and law enforcement nature that exist in this area and suggests possible ways to solve them. It is proposed to supplement Article 44 of the Criminal Code of Ukraine with Part Three: "Exemption from criminal liability for corruption criminal offenses or criminal offenses related to corruption, in cases provided for by this Section, shall occur only in accordance with the requirements of Article 49 of this Code"; to transfer to Article 44 of the Criminal Code of Ukraine the Note, which is currently contained in Article 45 of the Criminal Code of Ukraine; to exclude from Articles 45-48 references to corrupt acts; p. 3 of the Notes to Article 354 should be worded as follows: "A proposal in Articles 354, 368, 368-3-370 should be understood as an expression of intention to provide an illegal benefit to an employee of an enterprise, institution or organization, a person providing public services or an official (as well as other information about the possibility of providing an illegal benefit), and a promise should be an expression of such intention (or other information) with notification of the time, place, and method of providing an illegal benefit; in Articles 354, 368, 368-3, 368-4 of the Criminal Code of Ukraine, along with "request", also indicate "a requirement to provide an illegal benefit in the absence of signs of its extortion"; supplement the Note to Art. 354, paragraph 3-1: "A request in Articles 354, 368, 368-3, 368-4 means bringing to another person information about the expediency of providing an unlawful benefit, devoid of a categorical nature"; paragraph 5 of the Notes shall be worded as follows: "In Articles 354, 368, 368-3, 368-4 of this Code, the demand for an unlawful benefit shall be understood as a demand to provide an unlawful benefit with a threat of committing actions or inaction using one's position, granted powers, authority, official position in relation to the person providing the unlawful benefit, or persons close to him, or the intentional creation of conditions under which a person is forced to provide an unlawful benefit in order to prevent harmful consequences for one's rights and legitimate interests or for the rights and legitimate interests of persons close to him"; add to Part 5 Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine indicating the exemption of a person from criminal liability for cases of providing an unlawful benefit, if an unlawful benefit was demanded from him.

Keywords: corruption, criminal offense, disposition, criminal liability, qualification.

Постановка проблеми. Ефективна боротьба з корупцією в державі неможлива без наявності відповідної кримінально-правової бази. Проте, аналіз чинного кримінального законодавства України свідчить про наявність суттєвих проблем у сфері кримінально-правової боротьби з різноманітними діяннями корупційного характеру.

Кримінальний кодекс (далі КК) України у ряді статей (наприклад, 354, 368, 368-4 та ін.) не завжди враховує специфічні особливості передбачених там суспільно небезпечних діянь, що не дає можливості надати їм адекватну кримінально-правову оцінку. Зрозуміло, що така ситуація потребує виправлення, що, у свою чергу, передбачає внесення необхідних змін до чинного кримінального законодавства України. В.О. Навроцький справедливо зазначав, що точність кримінального закону має проявлятися і у точності кримінально-правової кваліфікації [1, с. 87].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням кримінально-правової боротьби з різними проявами корупційної діяльності, приділяли увагу такі дослідники як О.О. Дудоров, М.І. Мельник, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, М.А. Шепотько та ін., проте залишається ряд проблем, пов'язаних зі змінами кримінального законодавства і необхідністю адекватного реагування на це з боку правозастосувачів, з не завжди коректним формулюванням складів окремих кримінальних правопорушень, які, зрозуміло, потребують свого вирішення.

Метою дослідження є розробка пропозицій по вдосконаленню чинного кримінального законодавства України та правозастосовної практики у сфері боротьби з корупцією.

Виклад основного матеріалу. Перелік корупційних кримінально-протиправних діянь наданий у Примітці до ст. 45 КК України, де, зокрема, зазначається: «Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу, вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366-2, 366-3 цього Кодексу». Таким чином, перше згадування у КК України діянь такого роду відбувається у Розділі IX Загальної частини («Звільнення від кримінальної відповідальності»), при цьому вказівка на них має місце у статтях 45-48 з точки зору неможливості звільнення від кримінальної відповідальності у випадках їх вчинення. З приводу цього слід звернути увагу на наступний момент. Стаття 45 КК України («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям»), як і ст. 46 КК України («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим»), починаються зі слів: «Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією...». Проте, якщо проаналізувати діяння, вказані у Примітці до ст. 45 КК України, то можна побачити, що вони, як правило, не належать ані до проступків, ані до нетяжких злочинів – вони переважно є умисними злочинами, а тому вказівки на них у цих статтях є просто зайвими. У такому ракурсі більш доцільними є вказівки на такі діяння у ст. 47 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки») та ст. 48 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки»), де хоча б згадується «нетяжкий злочин», а відтак відповідні застереження щодо корупційні діянь хоча б мають сенс (проте, все одно є очевидним, що звільнення від кримінальної відповідальності за такі вчинки можливе лише у зв'язку із закінченням строків давності, передбачених ст. 49 КК України). Таким чином, з метою усунення такого роду законодавчих некоректностей, краще просто зробити відповідне застереження у ст. 44 КК України, яка є вступною щодо положень Розділу IX Загальної частини. Наприклад, ст. 44 можна доповнити частиною третьою: «Звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення або кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, у випадках, передбачених даним Розділом відбувається лише згідно з вимогами статті 49 цього Кодексу», Примітку перенести зі ст. 45 до ст. 44 КК України, а зі статей 45-48 згадки про корупційні діяння прибрати, залишивши лише вказівки на порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого

сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Диспозиція ч. 1 ст. 354 КК України передбачає відповідальність за пропозицію чи обіцянку працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Згідно з п. 3 Примітки до статті під пропозицією у статтях 354, 368, 368-3-370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди. З цього приводу О.О. Дудоров і М.І. Хавронюк зазначають: «Пропозиція (обіцянка) має бути зрозумілою, недвозначною, містити істотні умови; вона може набувати різні форми – усної, письмової, конклюдентних дій тощо» [2, с. 1101]. В принципі, це, звичайно, так, проте пропозиція (як і обіцянка) мають у свої основі характер твердження, коли до відома іншої особи доводиться чіткий намір надати неправомірну вигоду, а як бути, наприклад, у випадках, коли особу запитують щодо того, чи не хотіла б вона одержати неправомірну вигоду за вчинення нею певних дій? Запитання і намір – це не одне і те ж. Одна справа, коли, наприклад, хлопець запитує у дівчини чи хоче вона морозива, а інша – коли пропонує. На побутовому рівні такого роду питання сприймається як пропозиція, але з логічної точки зору це не так. Уявимо дещо абсурдну, на перший погляд, ситуацію: дівчина позитивно відповідає на питання хлопця щодо морозива, а він каже щось на кшталт «я теж» або «а я не дам» - образа, абсурд, але логіка не порушена: він лише запитав, а не пропонував чи обіцяв, тому претензії до нього можуть бути з людської точки зору, але не з юридичної. Проте, справа в тім, що на практиці намір надати неправомірну вигоду може бути сформульованим як запитання, а отже, виходячи з законодавчого визначення термінів «пропозиція» та «обіцянка» підстави для притягнення особи до відповідальності немає: вона запитувала, а не пропонувала чи обіцяла (хоча реально перед нами може бути саме завуальована пропозиція чи обіцянка неправомірної вигоди). Це ж, до речі, стосується і зворотної сторони такої взаємодії у формі прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди (що, зокрема, є підставою для притягнення особи, в залежності від її статусу, до відповідальності за відповідними частинами статей 354, 368, 368-3, 368-4 та ін. статей КК України), оскільки надати згоду на одержання неправомірної вигоди та позитивно відповісти на запитання: чи хоче людина одержати неправомірну вигоду – це різні, з юридичної точки зору, дії (принаймні, зараз). Задля усунення такого роду проблем потрібно дещо розширити зміст термінів «пропозиція» та «обіцянка», виклавши п. 3 Примітки до ст. 354 у наступній редакції: «Під пропозицією у статтях 354, 368, 368-3-370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди (а рівно й інше доведення до неї інформації про можливість надання неправомірної вигоди), а під обіцянкою – висловлення такого наміру (чи інше доведення інформації) з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди».

Також слід звернути увагу на прохання надати неправомірну вигоду, передбачене статтями 354, 368, 368-3, 368-4 КК України. На відміну від пропозиції, обіцянки чи вимагання неправомірної вигоди, зміст терміну «прохання» в законі не розкривається, що навряд чи правильно, оскільки відсутність єдиного розуміння кримінально-правової термінології може призвести до неправильної кваліфікації відповідних випадків і тому заслуговує на підтримку позиція З.А. Тростюк, яка у свій час наголошувала на необхідності однозначності кримінально-правових термінів [3, с. 16]. О.О. Дудоров і М.І. Хавронюк зазначають: «З огляду на лексичне тлумачення слова «прохати», така дія, на відміну від вимагання неправомірної

вигоди, не передбачає будь-яких погроз для прав і законних інтересів особи та умисного створення певних умов, притаманного завуальованому вимаганню...Прохання надати неправомірну вигоду - це звернення відповідного змісту у чіткій та коректній формі з розумінням при цьому можливості особи, яка потенційно здатна надати неправомірну вигоду, відмовитися в задоволенні такого прохання» [2, с. 1104]. При цьому слід враховувати, що окрім прохання надати неправомірну вигоду може мати місце і вимога її надання (доведення інформації в рішучій, категоричній формі), яка, проте, позбавлена тих ознак, які характерні для «вимагання неправомірної вигоди», тобто, умовно кажучи: «Просто заплатіть!». Кваліфікувати у такому випадку вимогу надання неправомірної вигоди як прохання буде навряд чи правильним, тому, по-перше, у відповідних частинах статей 354, 368, 368-3, 368-4 КК України доцільніше поряд з «проханням» вказати і на «вимогу» надання неправомірної вигоди за відсутності ознак її вимагання, а, по-друге, доповнити Примітку до ст. 354 КК п. 3-1: «Під проханням у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 розуміється доведення до іншої особи інформації про доцільність надання неправомірної вигоди, позбавлене категоричного характеру».

Окремо слід звернути увагу на випадки вимагання неправомірної вигоди, про яке згадувалося вище. Пункт 5 Примітки до ст. 354 КК України зазначає, що у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дії або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. З приводу такого законодавчого формулювання виникає питання: а як бути, якщо, наприклад, від особи вимагають надати неправомірну вигоду, погрожуючи заподіянням шкоди не її власним правам і законним інтересам, а правам і законним інтересам її близьких родичів чи інших близьких осіб (притягти до кримінальної відповідальності, звільнити з роботи, виключити з навчального закладу і т.п.)? Виходить, що у таких випадках, навіть якщо особа надає неправомірну вигоду з метою запобігання шкоди інтересам близьких їй осіб, то людей, які вимагали таку вигоду, не можна притягти до відповідальності за частинами статей 354, 368, 368-3, 368-4 КК України, які передбачають одержання неправомірної вигоди, поєднане з її вимаганням. Така ситуація є неприпустимою, оскільки, по-перше, не враховується та обставина, що спонуканням до надання неправомірної вигоди з боку відповідної особи був страх за долю близьких людей (родичів, друзів і т.п.), а, по-друге, не враховується підвищена суспільна небезпека службових чи інших осіб, які фактично змушують людей надавати неправомірну вигоду саме шляхом створення загрози заподіяння шкоди правам і законним інтересам їх близьких. Автор вже звертав увагу на особливе значення боротьби з посяганнями, при вчиненні яких суб'єкти кримінальних правопорушень використовують можливості, якими вони наділені відповідно до свого статусу [4, с. 142]. Таким чином, п. 5 Примітки краще викласти у такій редакції: «У статтях 354, 368, 368-3, 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, чи близьких їй осіб, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів або щодо прав і законних інтересів близьких їй осіб».

Незрозумілою є позиція законодавця, який (на відміну від попередніх часів) виключив можливість звільнення від кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди осіб, щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди. Зараз, згідно з ч. 5 ст. 354 КК України, звільненню від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, підлягає особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної

вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, - добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Такий законодавчий підхід не враховує всієї складності становища осіб, щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди, оскільки вони перебували під серйозним тиском – як мінімум, під психічним примусом (особливо, якщо вимагання здійснювали працівники правоохоронних органів або інших силових структур чи особи, які за законом займають особливо відповідальне становище), тому повернення їх до числа осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди є цілком справедливим.

Висновки. Таким чином, з метою вдосконалення чинного кримінального законодавства та правозастосовної практики у сфері боротьби з проявами корупційної діяльності, необхідно: ст. 44 КК України доповнити частиною третьою: «Звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення або кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, у випадках, передбачених даним Розділом відбувається лише згідно з вимогами статті 49 цього Кодексу»; перенести до ст. 44 КК України Примітку, яка зараз міститься у ст. 45 КК України; виключити зі статей 45-48 вказівки на корупційні діяння; п. 3 Примітки до ст. 354 викласти у наступній редакції: «Під пропозицією у статтях 354, 368, 368-3-370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди (а рівно й інше доведення до неї інформації про можливість надання неправомірної вигоди), а під обіцянку – висловлення такого наміру (чи інше доведення інформації) з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди»; у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 КК України поряд з «проханням» вказати і на «вимогу надання неправомірної вигоди за відсутності ознак її вимагання»; доповнити Примітку до ст. 354 пунктом 3-1: «Під проханням у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 розуміється доведення до іншої особи інформації про доцільність надання неправомірної вигоди, позбавлене категоричного характеру»; п. 5 Примітки викласти у такій редакції: «У статтях 354, 368, 368-3, 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, чи близьких їй осіб, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів або щодо прав і законних інтересів близьких їй осіб»; доповнити ч. 5 ст. 354 КК України вказівкою на звільнення особи від кримінальної відповідальності за випадки надання неправомірної вигоди, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
3. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Атіка, 2003. 144 с.
4. Киренко С.Г. Проблеми кримінально-правової оцінки посягань, пов'язаних з використанням статусу суб'єкта. *DICTUM FACTUM*. 2023. № 2 (14). С. 141-147.